

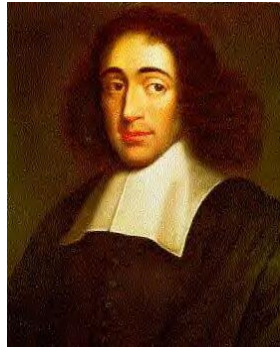
SPINOZA

KRING

SOEST

DE POLITIEKE FILOSOFIE VAN SPINOZA

Jan Flameling, hoofddocent van de ISVW, hield op 14 november 2015 voor de Spinozakring Soest een lezing met als thema: *De politiek filosofie van Spinoza*.

De avond ervoor vond het drama in Parijs plaats, waar terroristen een slachting hielden onder de mensen, die vanwege het mooie najaarsweer op een terrasje zaten en de bezoekers van een concert.

Jan Flameling begon zijn lezing dan ook met de woorden: "Toen ik dit gisteravond zag, dacht ik: waarom ben ik bezig met filosofie? Maar ik bedacht toen dat filosofie ook betekent: omgaan met wat er in het leven gebeurt."

Dit is ook van toepassing op zijn optreden van nu, want bij het zien dat professor Kees Schuyt zich onder de toehoorders bevindt, die in zijn studiegroep bij de Spinozakring Soest de politieke filosofie van Spinoza in januari op het programma heeft staan, komt bij Flameling een herinnering aan twintig jaar geleden boven, toen hij op de ISVW (Internationale School Voor Wijsbegeerte) een lezing moest houden met als onderwerp *Zwijgen in de Filosofie*. Op de eerste rij zat toen Samuel IJseling, een autoriteit op het gebied van Martin Heidegger en Jacques Derrida. Met veel schroom begon Flameling toen aan zijn lezing en diezelfde schroom voelt hij bij het zien van Schuyt vandaag weer.

"Ik ben geen spinozist, geen kenner," verontschuldigt hij zich meteen. "Ik geef trainingen in morele oordeelsvorming aan artsen, apothekers, burgemeesters en medewerkers van de Belastingdienst, Rijkswaterstaat., Veiligheid en Justitie en Binnenlandse Zaken."

En refererend aan zijn lezing van vorig jaar over Spinoza en Nietzsche: "Ik ben beter thuis in Nietzsche."

Ter illustratie toont hij de dia van vorig jaar over de beide filosofen.

Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest

tlf: 06-44876223

e-mail: info@spinozakringsoest.nl

SPINOZA

KRING

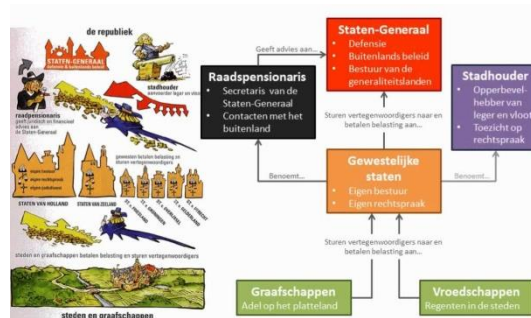
SOEST

SPINOZA EN NIETZSCHE TWE EENKELINGEN

- twee mannen die leven als enkeling
- twee denkers die een levenshouding voor zichzelf (de enkeling) ontwerpen
- een houding die gekenmerkt wordt door krachtig in het leven staan als uitdrukking van het streven te volharden in het eigen bestaan respectievelijk van de werkzaamheid van de 'wil tot macht'
- een leefwijze 'voorbij' de joods-christelijke opvattingen van 'goed en kwaad'

"Maar we gaan het nu hebben over Spinoza's politieke filosofie," vervolgt hij.

Spinoza leefde in het Amsterdam van de Gouden Eeuw, het centrum van het handelskapitaal. Hij stamt uit die kringen. In Amsterdam was sprake van verdraagzaamheid op religieus en intellectueel gebied, waar o.a. de joden een grote mate van vrijheid genoten. Descartes schreef dat "er geen ander land was waar men een zo volledige vrijheid kan genieten". Hoe het staatsbestel van de Republiek er destijds uitzag heeft Jan Flaming in een mooi schema samengevat.

Nadat Spinoza op 27 juli 1656 door de joodse gemeenschap in de ban was gedaan, legde de jonge Baruch zich toe op het slijpen van lenzen en ontwikkelde hij zijn filosofie. Zijn politiek denken beschreef hij in het Theologisch Politiek Traktaat, dat in 1670 anoniem werd gepubliceerd en onmiddellijk werd verboden. Het werk bevatte een aantal uiteenzettingen, waarin werd aangetoond dat men de vrijheid van filosoferen niet alleen kan toestaan met behoud van vroomheid en van vrede in de staat, maar dat men haar niet kan opheffen zonder tevens de vrede in de staat en zelfs de vroomheid op te heffen. Het was een kritische analyse van de godsdienstige praktijk en de Schrift, een pleidooi

SPINOZA

KRING

SOEST

voor de scheiding van theologie en filosofie, een beschrijving van de natuurtoestand / het natuurrecht en (de noodzaak van) een maatschappelijk verdrag, een pleidooi voor de scheiding van kerk en staat en een pleidooi voor vrijheid van denken en meningsuiting. Let wel: het was de 17e eeuw. Het liberaal-democratisch denken van de Verlichting begint in dit werk, dat een onderscheid maakt tussen de ware godsdienst die God echt vereert en de bijgelovige overtuigingen en handelwijzen die hebzuchtige en eerzuchtige geestelijken bij hun volgelingen aanmoedigden. Onderscheid tussen de goddelijke wet en de ceremoniële wetten (als voedingsregels, voorschriften voor feestdagen, e.d.) en onderscheid tussen geopenbaarde kennis en natuurlijke kennis. Zijn kritiek betrof o.a. de wonderen in de bijbel, die gebaseerd waren op verbeelding, omdat men geen weet had van de causale werking van de natuur.

Tevens haalde hij hierin de status van de Heilige Schrift onderuit.

"De 'Pentateuch' – de eerste vijf boeken van de bijbel (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium) – zijn niet door Mozes geschreven maar door Ezra. Het was uitsluitend de bedoeling van de Schrift gehoorzaamheid te leren [gehoorzaamheid jegens God bestaat alleen in liefde jegens de naaste] en de bijbel leert geen filosofische zaken maar alleen vroomheid, en alles wat hij bevat, is aangepast aan het begrip en de reeds gevestigde meningen van het volk".

Hij pleitte ook voor een scheiding tussen filosofie en theologie.

"Tussen geloof of theologie en wetenschap is geen relatie of verwantschap. Het doel van de filosofie is niets dan de waarheid, van het geloof echter niets anders dan gehoorzaamheid en vroomheid. De grondslagen van de filosofie zijn de algemeen aanvaarde begrippen, en die moeten enkel uit de natuur gehaald worden, maar van het geloof zijn het de geschiedenissen en de taal, die enkel uit de Schrift en de openbaring gehaald moeten worden. De theologie is niet dienstbaar aan de rede noch de rede aan de theologie. De rede heerst op het gebied van waarheid en wijsheid, de theologie op dat van vroomheid en gehoorzaamheid. De Schrift laat de rede absoluut vrij en heeft niets gemeen met de filosofie. Beide, zowel de Schrift als de filosofie, staan op eigen benen".

Nu komt de politiek filosofie aan bod.

De Staatsgemeenschap

"Een gemeenschap is zeer nuttig en ook hoogst noodzakelijk niet alleen om veilig voor vijanden te leven, maar om zichzelf zo goed mogelijk in stand te houden en te behouden. Als het nu met de mensen zo gesteld was, dat ze niets anders zouden begeren dan wat de

SPINOZA

KRING

SOEST

ware rede aanwijst, dan zou de gemeenschap zeker geen wetten nodig hebben. Maar het is met de menselijke natuur geheel anders gesteld. Hierdoor komt het dat geen enkele gemeenschap stand kan houden zonder de macht en het geweld van de staat."

Natuurrecht of Conatus

"Het is de hoogste wet van de natuur dat ieder ding, voor zover het in zijn vermogen ligt, in zijn toestand tracht te volharden en daarbij alleen rekening houdt met zichzelf. Zolang mensen worden geacht uitsluitend onder de heerschappij van de natuur te leven, geldt dat een ieder het hoogste recht heeft te leven volgens de wetten van zijn begeerte. Het natuurlijk recht van ieder mens wordt bepaald door zijn streven en door zijn kracht."

Maatschappelijk Verdrag

"Maar toch kan niemand betwijfelen dat het veel nuttiger voor de mensen is om te leven volgens de wetten en vaste voorschriften van de rede, die alleen het ware nut van de mensen beogen. Om veilig en op de beste manier te leven, moeten mensen zich verenigen tot één geheel en moeten zij zeer krachtig vastleggen en afspreken om alles te regelen op grond van voorschrift van de rede. Een dergelijke overeenkomst heeft geldigheid op basis van het belang van een ieder om in veiligheid en vrede te leven."

Democratie

"Op deze wijze kan een staatsgemeenschap worden gevormd, zonder ook maar enigszins in strijd te komen met het natuurrecht. Het recht van een dergelijke gemeenschap wordt democratie genoemd, die derhalve wordt gedefinieerd als een allen omvattende vereniging van mensen die gemeenschappelijk het hoogste recht heeft op alles wat zij vermag. De democratische staatsvorm is de meest natuurlijke en benadert het meest de vrijheid die de natuur aan een ieder toestaat. In de democratie draagt niemand zijn natuurlijk recht zo op een ander over dat hij voortaan niet meer de gelegenheid heeft zich te beraden. Men draagt dit recht over op een meerderheid van de gehele gemeenschap waarvan men zelf deel uitmaakt. Zo blijven allen, evenals tevoren in de natuurlijke staat, gelijk."

Kerk en staat

"Religieuze eredienst en de uitoefening van vroomheid moeten zich voegen naar de vrede en het belang van het staatkundig leven. Het recht betreffende godsdienstzaken berust geheel en al bij de hoogste overheden. Het heil van het volk is de hoogste wet, naar welke alle andere wetten, zowel menselijke als goddelijke, zich moeten voegen. Het is uitsluitend de taak van de hoogste overheid te bepalen wat voor het heil van het volk en

SPINOZA

KRING

SOEST

voor de veiligheid van de staat noodzakelijk is, en op te leggen wat het als noodzakelijk heeft geoordeeld. Het is dan ook de taak van niemand anders dan de hoogste overheid te bepalen op welke wijze eenieder zijn naaste met vroomheid moet koesteren, dat wil zeggen, op welke wijze een ieder gehouden is God te gehoorzamen. Niemand kan God goed gehoorzamen, als hij het betrachten van de vroomheid, waartoe een ieder verplicht is, niet voegt naar het algemeen belang en, dientengevolge, als hij niet alle besluiten van de hoogste overheid gehoorzaamt."

Hierin is Spinoza zijn tijd vooruit en wordt hiermee gezien als de filosoof van de seculiere staat.

Vrijheid van denken en meningsuiting

Een onderwerp dat zeker na de gebeurtenissen van gisteravond bijzonder aanspreek en van actueel belang is.

"Het uiteindelijke doel van de politiek is te waarborgen dat de enkeling, voor zover dat mogelijk is, veilig leeft, dat wil zeggen, dat hij zijn natuurlijke recht om te bestaan en zich te doen gelden zonder schade voor zichzelf en voor een ander optimaal behoudt. Het doel van de politiek is dus in werkelijkheid de vrijheid. In een vrij staatsbestel wordt het individu toegestaan te denken wat hij wil en te zeggen wat hij denkt. Deze vrijheid kán niet alleen met behoud van de vrede in de staat, de vroomheid en het recht van de hoogste overheden worden toegestaan, maar moet ook, juist om dit alles te behouden, worden toegestaan. Vrijheid van filosoferen kan (dus) worden toegestaan met behoud van de vroomheid en van de vrede in de staat."

Op blz. 434 van het TTP zegt Spinoza hierover: "Tot bewijs van de stelling dat uit deze vrijheid geen ongemakken kunnen voortkomen, die niet door het enkele gezag van de hoogste overheid kunnen worden vermeden en dat de mensen uitsluitend door dit gezag gemakkelijk ervan weerhouden kunnen worden om elkaar schade te berokkenen, ook al denkt de een duidelijk het tegengestelde van wat de ander denkt, zijn voorbeelden bij de hand en hoef ik ze niet ver te zoeken: de stad Amsterdam kan ons tot voorbeeld dienen, die tot haar eigen sterke groei en tot bewondering van alle naties de vruchten van deze vrijheid plukt."

Ondanks zijn scherpe betoog, blijft Spinoza voorzichtig en eindigt zijn Theologisch Politiek Traktaat met de woorden:

"Daarmee heb ik voltooid wat ik mij had voorgenomen in dit traktaat te behandelen. Er rest mij alleen nog er uitdrukkelijk op te wijzen, dat ik niets geschreven heb wat ik niet

SPINOZA

KRING

SOEST

zeer gaarne aan het kritisch oordeel van de hoogste overheden van mijn vaderland onderwerp. Want als zij zullen oordelen dat iets van wat ik zeg in strijd is met de wetten van mijn vaderland of schadelijk voor het algemeen welzijn, dan wil ik dat dit ongezegd is. Ik weet dat ik een mens ben en heb kunnen dwalen, maar ik heb mijn uiterste best gedaan dat ik niet zou dwalen en bovenal dat al wat ik schreef, geheel in overeenstemming zou zijn met de wetten van het vaderland, de vroomheid en de goede zeden."

Maar ondanks dat werd het TTP verboden. En zoals dat met verboden boeken gaat, beleefde het binnen de kortste keren diverse herdrukken en werd het in het geheim volop gelezen. En hoewel het anoniem was verschenen en de naam van de uitgever ook was gefingeerd, wist men weldegelijk wie de auteur van het boek was. De rest van zijn leven moest Spinoza daarom uiterst voorzichtig te werk gaan. Zijn Ethica en Staatkundig Vertoog konden pas na zijn dood worden gepubliceerd. Zijn lijfspreuk, die hij in zijn zegelring liet graveren, werd:

Spinoza schreef zijn TTP toen hij al bezig was met zijn Ethica, maar door de commentaren die hij van vrienden kreeg op de delen van de Ethica, die hij hen verspreidde, begreep hij dat de mensheid nog niet rijp was voor zijn filosofie. Dat vormde de aanleiding tot het schrijven van zijn TTP. Steven Nadler zegt over de Ethica: *“De metafysica, theologie en zedenleer van de Ethica leggen de grondslag voor de politieke, maatschappelijke, morele en godsdienstige stellingen van het Theologisch-politiek traktaat.”*

Jan Flameling brengt deze metafysica als volgt in beeld:

SPINOZA

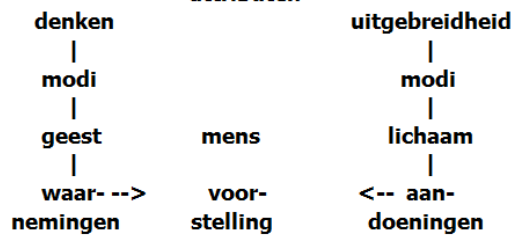
KRING

SOEST

METAFYSICA

substantie
god of natuur
[*deus sive natura*]
attributen

De theologie in de Ethica wordt in het aanhangsel van boek I als volgt samengevat:

Hiermee heb ik Gods aard en eigenschappen ontvouwd, namelijk dat hij noodwendig bestaat; dat hij enig is; dat hij uitsluitend krachtens de noodwendigheid van zijn aard bestaat en handelt; dat hij de vrije oorzaak van alle dingen is en op welke wijze; dat alles in God is en zodanig van hem afhangt, dat het zonder hem noch bestaanbaar noch denkbaar is; en ten slotte dat alles door God is voorbeschikt, weliswaar niet uit vrije wil of onbeperkte willekeur, maar krachtens zijn volstrekte aard, ofwel zijn oneindige macht.

Ethica betekent zedenleer en Flaming heeft de kern ervan in het volgende schema weergegeven:

ZEDENLEER

Hierna gaan we over naar de politieke filosofie van Spinoza. In boek IV van de Ethica vinden we hier het volgende over:

SPINOZA

KRING

SOEST

Deel IV, stelling 35, Toegift II, Opmerking:

(...) inderdaad is het een feit, dat uit het gemeenschapsleven van de mensen veel meer voordelen dan nadelen voortvloeien.

Deel IV, stelling 40:

Wat het gemeenschapsleven van de mensen bevordert, of bewerkt dat de mensen eendrachtig samenleven, is nuttig; slecht is datgene wat tweedracht in de staat teweeg brengt.

Deel IV, Aanhangsel, hoofdstuk XII:

Het is voor de mensen van het hoogste belang met elkaar om te gaan, zich zodanig bij elkaar aan te sluiten, dat zij steeds meer samen een éénheid vormen en in het algemeen alles te doen wat tot versterking van vriendschap strekt.

Deel IV, Aanhangsel, hoofdstuk XIV:

Ofschoon de mensen dus meestal alles naar hun eigen zin trachten in te richten, spruiten niettemin uit hun gemeenschappelijk verband veel meer voordelen dan nadelen voort.

NB: drie soorten van kennis: de verbeelding, de rede en het intuïtieve weten.

Hierna schreef Spinoza zijn Staatkundig Vertoog. Het zou zijn laatste werk worden, dat hij niet heeft kunnen voltooien, omdat hij onverwachts door de dood werd weggerukt.

Waarom nog een verhandeling? Een aanvulling op het TTP? Feit is dat de kwesties uit het TTP hier niet meer in worden genoemd.

Karel D'huyvetters zegt in het voorwoord van zijn vertaling:

Ondanks de vrij recente, bemoedigende, aanzienlijke en nog steeds groeiende belangstelling voor Spinoza in het Nederlandse taalgebied, die blijkt uit de talrijke activiteiten en publicaties rond onze filosoof, zoals de recente vertalingen van de Ethica, de Korte Verhandeling (tot twee keer toe) (...) en de heruitgave van het Theologisch Politiek Tractaat, is er één opmerkelijk hiaat in de lijst van moderne Nederlandse vertalingen van Spinoza's werk: de Tractus Politicus.(...) In de studies en internationale colloquia is men tot de vaststelling gekomen dat de onvoltooide Tractus Politicus toch een volwaardig werk is in het geheel van het oeuvre van Spinoza. Het steunt op al zijn voorgaande geschriften en vormt als het ware een apotheose van zijn denken. (...) Waar Spinoza in het TTP zich alsnog vooral concentreerde op de rol, die de godsdienst speelt in de samenleving, richt hij zich in het TP resoluut op de grondslagen van de politiek, zoals die kunnen worden afgeleid uit de natuur van de mens, los van elke transcendente hogere macht.

SPINOZA

KRING

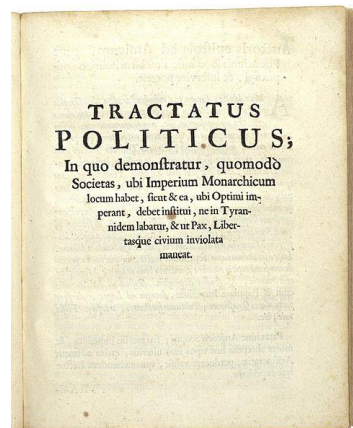

SOEST

In een brief aan óf Jarig Jelles óf Jan Hendrik Glazenmaker schrijft Spinoza:

(...) dat ik iets omhanden heb(...) namelijk de Staatkundige Verhandeling, waaraan ik enige tijd geledenop jouw aanraden ben begonnen. Zes hoofdstukken daarvan zijn nu al klaar. Het eerste is een inleiding op het werk; het tweede handelt over het natuurlijk recht; het derde over het recht van het hoogste gezag; het vierde over welke aangelegenheden in de staat uitsluitend onder de bevoegdheid vallen van het van het hoogste gezag; het vijfde over wat het einddoel is dat een staat moet betrachten en het zesde over hoe de monarchie ingericht moet worden om niet in een tirannie te vervallen Nu ben ik met het zevende bezig, waarin ik ordelijk de bewijzen aanlever voor elk van de onderdelen van het vorige hoofdstuk, dat handelt over de ordening van een behoorlijke monarchie. Vervolgens zal ik overgaan tot de aristocratisch en de democratische staatsvormen. Tenslotte komen de wetten aan bod en andere bijzondere kwesties in verband met de staatskunde.

Helaas heeft hij juist het deel over de democratie niet af kunnen maken.

Onderschrift: Waarin wij aantonen hoe men gemeenschappen, zowel die waar een monarchie bestaat als waar de aristocratie heerst, moet inrichten zodat zij niet in een tirannie vervallen en de vrede en de vrijheid van de burgers behouden blijven.

De oorspronkelijke, Latijnse tekst verschijnt – met de initialen ‘B.d.S’ - in de *Opera Posthuma* in 1677 te Amsterdam bij Jan Rieuwertsz.

Wat stelt Spinoza in zijn laatste onvoltooide werk aan de orde?

SPINOZA

KRING

SOEST

Hoofdstuk I, § 7:

Men moet de oorzaken en de natuurlijke grondslagen van de staat niet afleiden uit wat de rede ons leert, maar uit de gemeenschappelijke natuur of de gesteldheid van de mens.

Hoofdstuk II, § 4:

Wat elke mens dus doet op grond van de wetten van zijn eigen natuur, gebeurt op grond van het hoogste recht van de natuur. Men kan dus op de natuur zoveel recht laten gelden als de macht waarover men beschikt.

Hoofdstuk II, § 7:

Niemand kan ontkennen dat de mens, zoals elk ander individueel wezen, probeert om zijn bestaan naar best vermogen te bestendigen.

Hoofdstuk III, § 3:

Men kan zich dan ook op geen enkele manier inbeelden dat de instellingen van de stadsstaat aan elk van de burgers zouden toestaan om te leven zoals het hen belieft. Het natuurlijk recht, namelijk dat iedereen meester is over zichzelf, houdt bijgevolg op te bestaan in een burgerlijk statuut. Ik zeg met opzet: de instellingen van de stadsstaat, want het weloverwogen natuurlijk recht van iedereen afzonderlijk houdt immers niet helemaal op te bestaan in het burgerlijk statuut. De mens handelt immers zowel in zijn natuurlijke toestand als in het burgerlijk statuut volgens de wetten van zijn eigen natuur en is dus altijd begaan met zijn eigen belangen.

Hoofdstuk III, § 6:

Men is als vanzelf overgegaan tot het burgerlijk statuut om gemeenschappelijke angsten weg te nemen en gemeenschappelijke ellende te vermijden. Het burgerlijk statuut probeert dus precies te realiseren wat iedereen die zich door de rede laat leiden in de natuurlijke toestand nastreeft zonder erin te slagen.

Hoofdstuk III, § 7:

(...) zo zal een stadstaat over de meeste macht beschikken en het meest zelfgerechtigd zijn wanneer hij gegrond is op de rede en volgens de rede geleid wordt.

Hoofdstuk IV, § 2:

Een stadstaat begaat dus een 'zonde' wanneer hij zelf iets doet, of toestaat dat het gebeurt, dat de oorzaak kan zijn van zijn eigen ondergang; (...) een stadstaat zondigt, wanneer hij iets doet dat ingaat tegen wat de rede zegt.

Hoofdstuk V, § 2:

Wat dan het best mogelijke statuut is voor elke staat, kunnen we gemakkelijk afleiden uit het doel zelf van het burgerlijk statuut, en dat is niets anders dan de vrede en het leven in veiligheid.

SPINOZA

KRING

SOEST

Hoofdstuk XI, §1:

Eindelijk ga ik nu dan over tot de derde en in ieder opzicht volmaakte staatsvorm, die we de democratie noemen. (...)

Elke persoon immers die geboren is uit ouders die burger zijn, of die geboren is op het grondgebied van het vaderland in kwestie, of die zich verdienstelijk gemaakt heeft voor het gemenebest, of die om andere redenen, door de wet afdwingbaar voorzien, het burgerrecht heeft toegekend gekregen, al dezen, beweer ik, maken rechtens aanspraak op het stemrecht in de hoge raad en op het recht om een staatsambt op zich te nemen.

Hoe verhoudt zich dit allemaal tot de maatschappelijke gedragsleer? Het maatschappelijk verdrag moet n.l. zorgen voor vrede en veiligheid:

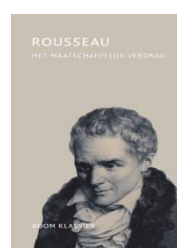
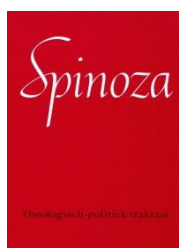
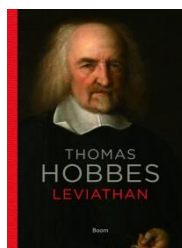
MAATSCHAPPELIJK VERDRAGSLEER

Het denken van 'het politieke' in de moderne tijd

- heeft de opvatting van de mens als 'enkeling' als uitgangspunt
- beschrijft een fictieve 'natuurlijke toestand' en
- maakt (zo) de noodzaak van het sluiten van een maatschappelijk verdrag / sociaal contract 'aannemelijk'

Thomas Hobbes en Jean Jacques Rousseau hebben in resp. de Leviathan en het Maatschappelijk Verdrag dit eveneens aan de orde gesteld.

Wie de Leviathan van Thomas Hobbes en het TTP van Spinoza naast elkaar legt, ziet duidelijk de invloeden van Hobbes bij Spinoza terug. De Leviathan stond ook in de boekenkast van Spinoza en hij heeft hier waarschijnlijk zijn inspiratie aan ontleend.

SPINOZA

KRING

SOEST

Jan Flameling heeft de denkbelden van deze drie filosofen naast elkaar gezet.

HOBBS

SPINOZA

ROUSSEAU

MENSBEELD

enkeling
endeavour

enkeling
conatus

enkeling
in leven blijven

'NATUURTOESTAND'

'een oorlog van allen tegen allen'

leven volgens de wetten van de begeerte

de mens leeft in eenzaamheid, zonder taal, bezittingen en vaste woonplaats – een wilde, goed (want met mededogen voor de zwakken), gelukkig; tot:

in deze toestand is er geen landbouw, geen scheepvaart, geen werktuigbouw, geen maatschappelijk leven;

en de wetten van de rede die het ware nut van de mensen beogen; en dus:

en, wat het ergste is, een voortdurende angst voor en dreiging van een gewelddadige dood; het menselijk bestaan is er eenzaam, armoezig, afstotelijk, beestachtig en kort; en dus:

hij gaat - om zijn levensomstandigheden te verbeteren - gezinnen vormen, huizen bouwen en landbouw bedrijven zo ontstaat eigendom van grond / privébezit: de oorsprong van de ongelijkheid (...) de mens leeft - vrij geboren - alom geketend; daarom:

**HET MAATSCHAPPELIJK VERDRAG
WAARBORGT**

vrede
veiligheid

veiligheid
vrijheid

vrijheid
gelijkheid

Volgens Willem Klever is Spinoza's standpunt een soep van Hobbes en Rousseau.

Flameling eindigt zijn lezing met een aantal 'losse opmerkingen'.

Het werk van Spinoza kan worden opgevat als de 'kraamkamer van de Radicale Verlichting. Zijn politieke filosofie is een pleidooi voor verdraagzaamheid, vrijheid van denken (en meningsuiting) en democratie en is hiermee een radicale verlichter pur sang. Hij wordt door zijn pleidooi voor de scheiding van kerk en staat in Frankrijk terecht omschreven als de 'philosophe de la laïcité', wat naar voren komt in Artikel 1 van de Franse grondwet:

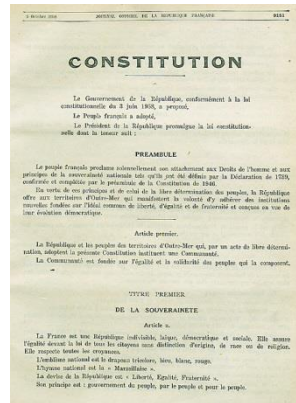
SPINOZA

KRING

SOEST

'Frankrijk is een ondeelbare, seculiere, democratische en sociaal. Het zorgt voor gelijkheid voor de wet voor alle burgers zonder onderscheid van afkomst, ras of religie. Het respecteert alle overtuigingen.'

Ook bestaan er overeenkomsten tussen de opvattingen van Machiavelli en Spinoza.

- scheiding van politiek en theologie
- scheiding van ethiek en politiek
- politiek als mechanica van de macht
- visie op de mens gekenmerkt door naturalisme, realisme en amoraliteit.

Er is ongetwijfeld ook sprake van invloed van Franciscus van den Enden en Pieter de la Court op Spinoza.

Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest
tlf: 06-44876223
e-mail: info@spinozakringsoest.nl

SPINOZA

KRING

SOEST

Wat zou Spinoza's commentaar zijn geweest op de leuze van de Franse revolutie: 'Vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid!'?

Zou hij wellicht hebben opgemerkt: "Mais non, 'Union, force et vertu!' (Eenheid, kracht en deugd!)"?

Jan Flaming sluit zijn lezing af met de woorden:

Wat mij opvalt, is dat Spinoza in zijn politieke filosofie: (a) geen oog lijkt te hebben voor ongelijkheid en (b) niet oproept tot solidariteit. Hij levert - in het verlengde van zijn 'ethiek van blijmoedigheid' - wel een 'politiek van laetitia (blijheid)' maar deze lijkt vooral van nut te zijn voor welgestelde, (al) krachtig in het leven staande enkelingen.

Waarmee Jan weer terug is gekeerd tot zijn uitgangspunt: de enkeling.

Zoals hij (en wij) al verwachtte, ontspint zich vervolgens een levendige discussie tussen hem en professor Schuyt, waarbij Kees Schuyt zich afvraagt of Spinoza toch niet pleit voor een totalitaire staat.

Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest
tlf: 06-44876223
e-mail: info@spinozakringsoest.nl

SPINOZA

KRING

SOEST

Een van de toehoorders mailde mij hierover:

Het expose van Kees Schuyt over de dichotomie machtstaat/rechtstaat naar aanleiding van Spinoza's gelijkstelling van (natuur)recht en macht (gemeenschap/staat) is interessant, maar kan natuurlijk geen doorslaggevend oordeel zijn over de aanvaardbaarheid van de monistische theorie van Spinoza. Het verschijnsel macht zou nader bezien kunnen worden onder de begrippen die Spinoza gebruikt (potestas Dei, potentia multitudinis, imperium en het handelen van een gemeenschap als ware onder een geest). Wellicht zou dan ook kunnen blijken dat de theorie van Spinoza wel erg ver afstaat van het machtsdenken van figuren als Carl Schmitt e.d, die m.i. meer overeenkomst vertoont met Thomas Hobbes.

Misschien een onderwerp voor een volgende lezing?

November 2015

Gonny Pasman - Sackers/Jan Flameling

Bij het schrijven van het grootste deel van de tekst is met toestemming van Jan Flameling gebruik gemaakt van de teksten op de dia's van zijn powerpointpresentatie.

Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest

tlf: 06-44876223

e-mail: info@spinozakringsoest.nl